

BIJLAGE: OVERZICHT RESULTATEN KADO PROGRAMMA
Mei 2008- april 2009

SPOOR 1: Inhoudelijke thema's		
Thema	Resultaatbeeld 2011	Voortgang / Resultaten 2008-2009
1. Water/ Klimaat- adaptatie	De klimaatadaptatiestrategie wordt uitgevoerd en financiering van klimaatadaptatiemaatregelen wordt mogelijk gemaakt. In dat kader worden ook de mogelijkheden van een klimaatadaptatiefonds onderzocht.	- Er zijn Impulsbijeenkomsten gehouden en de ondersteuning van impulsprojecten is gaande. -De beleidsbrief klimaatadaptatie, een programmadocument en een handreiking klimaatbestendigheid worden uitgebracht. -Het PBL brengt opties in beeld voor klimaatrobuuste inrichting.
	Het Innovatieprogramma «Building with Nature» kan eerste resultaten laten zien, waarin het ecologisch denken in werkprocessen, plannen en scholing wordt omarmd.	Dit programma is in 2008 gestart. Voor 2009 is subsidie aangevraagd. Het programma loopt volgens plan.
	Als zichtbaar resultaat wordt een start gemaakt met realisatie van een grote waterwoonwijk.	De realisatie van een grote waterwoonwijk kost meer tijd dan voorzien. Inmiddels is draagvlak ontstaan voor een bredere aanpak. De uitvoeringsalliantie 'klimaatbestendige steden' met de G4 is opgericht en er is een actieprogramma opgesteld (2009) en in uitvoering (2010-2011), gericht op een duurzame en toekomstbestendige stedelijke inrichting.
	Op initiatief van Nederland wordt, met de Wereldbank en Verenigd Koninkrijk, een mondiale studie naar adaptatiekosten uitgevoerd.	De opdracht is gegeven en de studie is in uitvoering. Afronding in 2009.
	Klimaatbestendigheid wordt als wegingsfactor geïntegreerd in de Nederlandse OS-programma's.	Tot nu toe vindt integratie alleen plaats in programma's gericht op verbeterd waterbeheer"

	<p>Er komt een innovatieve en duurzame modernisering van de Afsluitdijk, mede op basis van een kabinetsbesluit over een Duurzaam IJsselmeer.</p>	<p>In 2008 – 2009 heeft er een markverkenning plaatsgevonden waarbij is gekeken of de renovatie van de Afsluitdijk zo uit te voeren is dat er tevens meerwaarde ontstaat voor maatschappelijke ambities op het gebied van natuur en recreatie, duurzame energie, mobiliteit, regionale economie en de Afsluitdijk als icoon en landmark. Daarbij is uitdrukkelijk veel aandacht geweest voor marktpartijen en belanghebbenden om hun innovatieve ideeën mbt tot die renovatie naar voren te brengen. In de verkenning geven nu vier consortia hun plannen aan voor de renovatie waarbij functiecombinaties met o.a. natuur en duurzame energie mogelijk lijken te zijn. Het komende jaar zal worden benut om die vier visies (naast twee basisvarianten van de overheid) nader te onderzoeken op juridische en financiële haalbaarheid zodat het kabinet zomer 2010 een voorkeursbesluit kan nemen inzake de renovatie.</p>
	<p>In minimaal drie OS-partnerlanden wordt ondersteuning gegeven bij kennisverwerving over adaptatie in de watersector, aanpassing van bestaande nationale (water)plannen aan klimaatverandering en identificatie van een prioritair programma voor adaptatie-investeringen.</p>	<p>Het (concept-)Nationaal Waterplan heeft een voorlopige selectie van vijf deltalanden gemaakt om een langdurige, programmatisch aangestuurde samenwerkingsrelatie mee aan te gaan. Klimaatverandering speelt hierbij een vooraanstaande rol. In dit kader heeft al een succesvolle missie naar Indonesië plaatsgevonden, terwijl in de loop van dit jaar verschillende contacten met de overige landen zijn voorzien.</p>
	<p>Er wordt besloten over de derde fase van het mondiale samenwerkingsprogramma «Partners voor Water» en een internationale pool met adaptatiedeskundigen/-experts wordt opgericht.</p>	<p>Het (concept-)Nationaal Waterplan behelst het besluit, het programma «Partners voor Water» met een derde fase te verlengen; over de financiering hiervan worden afspraken gemaakt in de HGIS-ronde van 2009. Om de op te richten expertpool een goede basis te geven zal van de eerdergenoemde samenwerking met deltalanden zal gebruik worden gemaakt.</p>

	<p>De inspraak, consultatie en besluitvorming over het Nationaal Waterplan en over de nationale Klimaatadaptatieagenda wordt afgerond, waaraan de verbrede publiekscampagne «Nederland leeft met water» zal bijdragen.</p>	<p>-Nationaal Waterplan december 2008 (in concept) vastgesteld door Kabinet -Eerste helft 2009 kunnen alle Nederlanders hun visie over ontwerp Nationaal Waterplan/ Provinciale plannen/ stroomgebiedbeheerplannen geven. Ondersteuning door middel van inspraakbijeenkomsten en campagne Nederland leeft met Water -In het aanvullende beleidsakkoord van 25 maart is extra geld gereserveerd voor 2009 en 2010 voor een aantal waterzaken. - Er is een start gemaakt met het organiseren van een groot evenement rondom 'Nederland waterland" in 2012, door deltatechnologie- en watertechnologiesector: Dutch Delta Design 2012: doel: impuls geven, export van kennis/waterkennis ondersteunen t.b.v. landen in ontwikkeling</p>
	<p>Innovatieprojecten ten behoeve van klimaatadaptatie en waterkwaliteit in relatie tot landbouw en andere sectoren gaan van start.</p>	<p>Het Kabinet heeft € 75 miljoen beschikbaar gesteld voor de uitvoering van het Innovatieprogramma Kaderrichtlijn Water (KRW). Dit innovatieprogramma geeft een financiële impuls aan innovaties die het meest effectief bijdragen aan een doorbraak voor een aantal hardnekkige knelpunten bij de uitvoering van de KRW: de onnatuurlijke inrichting van veel van onze wateren en waterverontreiniging door de landbouw, (afval)waterketen, verkeer en vervoer. Nevendoelstelling is de versterking van de Nederlandse watersector. Het geld wordt verdeeld via twee tenderregelingen. De eerste tenderregeling is in 2008 uitgevoerd (subsidieplafond € 35 miljoen). Naar aanleiding hiervan zijn ruim 90 voorstellen ingediend en beoordeeld op innovatiekracht en kosteneffectiviteit. Op grond hiervan worden zo'n 40 voorstellen voorzien van een financiële bijdrage. Een groot aantal hiervan heeft betrekking op de innovatieve aanpak van landbouwemissies, waaronder nutriëntenpilots. Begin 2009 heeft het kabinet besloten de tweede tender (subsidieplafond € 40 miljoen) versneld uit te voeren. Dit houdt in dat de regeling voor de tweede tender de eerste helft van 2009 kan worden bekend gemaakt in de Staatscourant.</p>

		<p>Extra resultaten:</p> <p>-N.a.v. advies Cie Veerman: Ministeriële Stuurgroep Deltacommissie is ingesteld onder voorzitterschap MP, heeft inmiddels besloten over de hoofdlijnen van de Deltawet. Wet regelt de juridische basis voor het Deltaprogramma, de taken van de Deltaregisseur en de instelling van het Deltafonds. De wet is in voorbereiding en wordt nog in 2009 aan de TK aangeboden. Streven is ook om Deltaregisseur in 2009 te benoemen. Deltaprogramma wordt voorbereid.</p> <p>- De verkenning transitiearena Water en Ruimte is in 2008 gestart.</p>
2. Duurzame energie	<p>Werkprogramma Schoon & Zuinig (Kamerstukken II, 2007–2008, 31 209, nr. 1 en het aanvullend beleidsaccord) wordt uitgevoerd met daarin forse impuls voor o.a duurzame elektriciteitsopties als</p> <ul style="list-style-type: none"> • wind op land (verdubbeling van de capaciteit in de komende jaren), • wind op zee (950 MW gecommiteerd), • geo-energie en • biomassa. <p>Sectorgewijze aanpak zet in op duurzame energie, innovatie en energiebesparing.</p>	<p>-In de voortgangsrapportage werkprogramma 'Nieuwe energie voor het klimaat' 2007-2008", is beschreven hoe het staat met de uitvoering van de acties. De aangekondigde acties zijn vrijwel allemaal in daden omgezet. Hierover is met de Tweede Kamer uitgebreid gesproken.</p> <p>- Sectorconvenanten met marktpartijen/ organisaties zijn afgesloten. Het convenant met de grote industrie over energiebesparing wordt ook naar verwachting snel getekend.</p> <p>- De indicatoren uit de Monitor duurzaam Nederland geven een gemengd beeld voor energie en klimaat. De ontwikkelingen voor het energie- en klimaatbeleid gaan de goede kant op. De broeikasgasemissies dalen, er wordt jaarlijks een flinke hoeveelheid energie bespaard en duurzame energie is ten opzichte van 1990 met een factor vijf gegroeid. Tegelijkertijd is ook duidelijk dat deze ontwikkeling versneld moet worden om de kabinetsdoelen voor 2020 te realiseren. Vandaar ook de intensivering door middel van het werkprogramma Schoon en Zuinig.</p> <p>-De Minister van EZ heeft in februari een brief over de de openstelling van de Stimuleringsregeling Duurzame Energieproductie 2009 aan de Kamer gezonden. De regeling is 6 april opengesteld voor subsidie-aanvragen.</p> <p>- In voorjaar 2009 afspraken gemaakt met IPO en VNG over gezamenlijke inzet om capaciteit wind-op land te verdubbelen (tot 4000 MW) en om te komen tot Ruimtelijk Perspectief voor de langere termijn tot 2020.</p>

	<p>Een sterke Nederlandse klimaatdiplomatie zal bijdragen aan een nieuw mondiaal akkoord, dat nodig is voor de internationale regulering en coördinatie van maatregelen tegen klimaatverandering en bijdraagt aan menselijke ontwikkeling en bescherming van de biodiversiteit.</p>	<p>December 2008: Europese akkoord "het klimaat- en energiepakket" afgesloten.</p>
	<p>De basis wordt gelegd voor het volgend allocatieplan voor het Europese emissiehandelssysteem en er moet aantoonbare vooruitgang komen in het onderling verbinden van regionale emissierechten-handelssystemen.</p>	<p>Vorbereidingen zijn in gang gezet.</p>
	<p>De maatschappelijke innovatieagenda energie wordt in 2008 uitgebracht, waarin een innovatievisie is neergezet over hoe Nederland de transitie naar een duurzame energiehouding kan vormgeven.</p>	<p>In juli 2008 is de Innovatieagenda Energie naar de Kamer verstuurd. De overheid geeft in de innovatieagenda een forse investeringsimpuls van meer dan 400 miljoen euro tot 2012. Dit leidt tot investeringen uit de markt van drie à vier miljard euro.</p>
	<p>Nieuwe duurzame energie moet ingepast worden in de bestaande energie-infrastructuur. De inpassing heeft consequenties voor de investeringen in de netwerken en voor de brandstofmix. Het energierapport zal in 2008 hier nader op ingaan.</p>	<p>Het Energierapport is in het najaar van 2008 verschenen.</p>
	<p>Er zal € 500 mln. worden geïnvesteerd in duurzame energie in ontwikkelingslanden. We zullen deze landen ondersteunen bij het ontwikkelen van waterkracht, , aardwarmte, zonne-energie en biomassa (o.a. duurzaamheidscriteria voor biobrandstoffen. Dit gebeurt in samenwerking met ontwikkelingsbanken, het Duitse ministerie van OS, NGO's en met de private sector.</p>	<p>-Voor het bevorderen van duurzame energie in ontwikkelingslanden heeft het kabinet een bedrag van € 500 miljoen gereserveerd. Over de besteding daarvan heeft Minister Koenders in september 2008 een notitie aan de Tweede Kamer aangeboden. De gelden zijn inmiddels grotendeels geprogrammeerd en de projecten gedeeltelijk in uitvoering. Samenwerking met het bedrijfsleven, met NGO's (HIVOS/SNV), andere bilaterale donoren (zoals Duitsland en België) en met de Wereldbank is daar onderdeel van. -Een deel van het geld is gereserveerd voor een programma voor kleinschalige innovatieve initiatieven op het gebied van hernieuwbare energie (het Daey Ouwens Fonds) dat door SenterNovem wordt uitgevoerd. Verschillende ambassades (onder meer in Indonesië en Rwanda) voeren specifieke programma's uit gericht op hernieuwbare energie.</p>

	Een PPP (publiek-privaat-partnerschap) met Philips zal worden geïmplementeerd om duurzame energie beschikbaar te maken in ontwikkelingslanden en een markt te ontwikkelen voor energiezuinige alternatieven.	Een samenwerking is uitgewerkt met Philips waarbij verkoopkanalen van zonnelampen worden ondersteund via NGOs in 10 Afrikaanse landen, met een pilot in Ghana. Philips stemt haar productenpakket verder af om een betaalbaar alternatief te bieden voor kerosinelampen en het opladen van mobiele telefoons.
		Extra resultaat. - Een publiek-private samenwerking met Nuon zal in 6 landen in Afrika leiden tot het opzetten van zonne-energiebedrijfjes. De Foundation Rural Energy Services (FRES) verhuurt zonne-energie systemen en onderhoudt deze in ruil voor een maandelijks bedrag.
3. Biobrandstoffen en ontwikkeling	Proefprojecten verduurzaming biomassa voor energie toepassingen met productielanden komen in uitvoering.	-In Nederland hebben NGO's en bedrijfsleven goede ideeën en voorstellen om samen met de partners in het zuiden met verduurzaming en certificering aan de slag te gaan. Daarvoor is de financieringsregeling Duurzame Biomassa Mondiaal opgezet met €12,5 mln aan subsidies voor pilot projecten die begin maart 2009 van start is gegaan. - In 2008 werd, vooruitlopend hierop, in Indonesië gestart met een pilot waarbij het bureau CREM samenwerkt met de Roundtable on Sustainable Palm Oil (RSPO) om te komen tot certificering van groepen kleine palmolieboeren (<i>smallholders</i>). In Mozambique doen Solidaridad en Electrabel een haalbaarheidstudie naar een keurmerk voor duurzame biobrandstoffen.
	Politiek akkoord tot stand brengen over EU-Richtlijn hernieuwbare energie en de 1e gecertificeerde biomassa moet op de markt in Nederland komen.	De richtlijn Hernieuwbare Energie is op 17 december 2008 vastgesteld. Thans wordt aan de implementatie in Nederland gewerkt.
	Het Europees Energie en klimaatpakket inclusief duurzaamheidscriteria voor biobrandstoffen en certificering wordt aangenomen en geïmplementeerd.	Het akkoord over het Europese Klimaat en Energiepakket is tijdens de Europese Raad van december 2008 getekend. Op Europees niveau is bereikt wat de Commissie Cramer in 2007 voor ogen had: voor zover mogelijk duurzaamheidsthema's omzetten in harde eisen en rapportage verplichtingen.
	Innovatie wordt gericht op 2e en 3e generatie biobrandstoffen en nieuwe gewassen en technieken, die minder concurreren met landbouw en kwetsbare natuur (bijvoorbeeld teelten in zoute gebieden of op arme gronden).	Via de genoemde financieringsregeling en de Innovatieagenda Energie zijn middelen beschikbaar om verdere ontwikkeling van duurzame tweede generatie biobrandstoffen te bevorderen.

	<p>Een internationaal systeem voor macro-monitoring om de (directe en indirecte) effecten van productie en consumptie van biomassa voor energie in beeld te houden en de toepassing van de duurzaamheidscriteria te volgen wordt in werking gebracht.</p>	<p>Nu inbedding van duurzaamheidsaspecten in de EU richtlijn voor hernieuwbare energie bereikt is, zal er meer aandacht gaan naar de agendering van macro-effecten en de monitoring hiervan, bijvoorbeeld bij internationale fora als de Global BioEnergy Partnership (GBEP) en de biodiversiteitsconventie (CBD). Met organisaties die zich vanuit hun mandaat ook al met dit vraagstuk bezighielden, zoals OESO en FAO, wordt over monitoring (methodologieontwikkeling en proefprojecten) gewerkt. Dit is een onderwerp dat in bilateraal overleg met producentenlanden als Brazilië en Maleisië wordt besproken, evenals met ontwikkelingslanden als Indonesië en Mozambique, waarbij ook ondersteuning wordt gegeven.</p>
	<p>De EU-regelgeving wordt in Nederland geïmplementeerd.</p>	<p>-VROM stelt een nationaal actieplan op en werkt aan omzetten in nationale wet-en regelgeving. Nederland draagt actief bij aan de 'vertaling' van de richtlijn Hernieuwbare Energie in concrete aanwijzingen (EU niveau). - Nederland draagt actief bij aan tot stand koming van nationale, EU en Internationale normering.</p>

	<p>Verduurzaamde biomassaproductie in ontwikkelingslanden wordt gestimuleerd en er wordt getracht om de productie in minstens twee ontwikkelingslanden daadwerkelijk op gang te brengen.</p>	<p>- Om meer duidelijkheid te verkrijgen over de relatie tussen biomassa voor energiedoeleinden en voedselprijzen (op nationaal en huishoudniveau), wordt momenteel bekeken of een onderzoeksproject van de FAO kan worden ondersteund dat tot doel heeft meer inzicht te verschaffen in deze relatie. Het voorstel wordt momenteel met de FAO besproken en verder geconcretiseerd.</p> <p>- Nederland heeft beleidsoverleg gehad met grote producenten van biomassa (gedeeltelijk voor energie), zoals Brazilië, Indonesië en Maleisië, gericht op verduurzaming van de productie. De minister van VROM heeft in dit verband een bezoek gebracht aan Maleisië en Indonesië. De MP heeft aandacht aan dit onderwerp besteed tijdens zijn bezoek aan Brazilië. Verduurzaming van de productie is de leidraad bij die bilaterale gesprekken.</p> <p>De minister van OS heeft in Mozambique gesproken over het samenwerkingsprogramma biobrandstoffen en daarbij de relatie met armoedebestrijding benadrukt.</p> <p>>Mozambique: er is een samenwerkingsprogramma geformuleerd dat zich richt op beleidsontwikkeling, capaciteitsopbouw en certificering.</p> <p>> Indonesië: Nederland heeft met Indonesië een Letter of Intent ondertekent t.a.v. samenwerking op het gebied van verduurzaming biomassa voor energiedoeleinden. Hieronder worden momenteel al twee projecten gefinancierd gericht op groeps-certificering van smallholders op basis van RSPO criteria en onderzoek naar de CO2 balans van palmolie op verschillende ondergronden.</p> <p>> Brazilië: Nederland heeft een MoU afgesloten met Brazilië t.a.v. van de duurzame productie van biomassa. In bilateraal overleg wordt momenteel gewerkt aan de operationalisering hiervan. Brazilië benadrukt hierbij technologische en logistieke samenwerking.</p> <p>Nederland hamert op verduurzaming van de productie. De samenwerking met</p> <p>> Maleisië concentreert zich op het door onafhankelijke deskundigen bepalen van CO2 emissies die gepaard gaan met de ontginning van veenbossen voor palmolieplantages.</p>
--	--	---

4. CO2-afvang en –opslag (CCS)	Marktrijpe technologie: grote stap zetten naar marktrijpe technologie door vier afvang- en twee opslagdemo's en het innovatieprogramma CATO, dat in 2008 afloopt, zal een vervolg krijgen (CATO-2)	<ul style="list-style-type: none"> - Betrokken onderzoeksinstituten en het bedrijfsleven hebben voorstellen ingediend voor een CATO-2 programma (2009 – 2013) en hebben aangegeven bereid te zijn zelf daarvoor een bedrag van ca. € 42 mln. beschikbaar te stellen. In reactie daarop heeft het Kabinet een bijdrage van € 5 mln toegekend, waardoor het onderzoek zal kunnen worden gecontinueerd. In de zomer van 2009 zal het Kabinet een besluit nemen over het resterende deel van de Rijksbijdrage voor CATO-2. - Er is een afvang pilotproject (op de Maasvlakte) van start gegaan (april 2008).
	Organisatie infrastructuur: organisatiemodel creëren voor transport en opslag van CO2	<ul style="list-style-type: none"> - Het Kabinet heeft in 2008 inventariserend onderzoek laten uitvoeren naar de verschillende organisatiemodellen die mogelijk zijn. Het onderzoek is onlangs afgerond; de onderzoekers adviseren o.a. dat de overheid ervoor zorgt draagt dat er een lange termijn transport- en een opslagstrategie worden opgesteld. - Daarnaast heeft de TaskForce CCS, die begin 2008 door de Ministers van EZ en VROM is ingesteld om de ontwikkeling van CCS in Nederland aan te jagen, onlangs zijn opvatting gegeven over de organisatie van de CO2-infrastructuur en -opslag. - Tevens is in opdracht van het Kabinet geïnventariseerd hoe het staat met het technische offshore potentieel. Uit het onderzoek blijkt dat in Nederland in olie- en gasvelden (off- en onshore) ca. 1600 MTON opslagcapaciteit beschikbaar is (excl. het Slochterenveld), hetgeen een fors deel van de toekomstige Nederlandse reductiedoelstelling is. Genoemd getal is exclusief de opslagcapaciteit in aquifers (= waterhoudende lagen in de diepe ondergrond). In aanvulling op het onderzoek worden scenario's opgesteld over de fasering van de inzet c.q. het gebruik van de verschillende velden.
	Bestuurlijke en juridische faciliteiten: adequate beleidscondities (bijv. CCS in het emissiehandelssysteem) en juridisch kader worden tot stand gebracht	<ul style="list-style-type: none"> - Het kabinet is begonnen met het opstellen van wetswijzigingen voor de implementatie van de recente Europese besluitvorming over het Klimaat- en Energiepakket. De wetswijzigingen zullen naar verwachting eind 2009/begin 2010 aan het Parlement worden aangeboden. - Momenteel is een ontwerp-AMvB Buisleidingen in voorbereiding; die AMvB zal ook betrekking hebben op CO2-buisleidingen. Het streven is erop gericht de nieuwe eisen uiterlijk begin 2010 in werking te laten treden.

	Financiële arrangementen: adequate financiële arrangementen worden gecreëerd	<ul style="list-style-type: none"> - Het Kabinet zet zich in om te bewerkstelligen dat de Europese Commissie de grootschalige demonstratieprojecten in Nederland zal selecteren voor de tien à twaalf projecten die een bijdrage vanuit Europa zullen ontvangen. In dat kader beziet het Kabinet – vooruitlopend op de selectie door de Europese Commissie – de mogelijkheid om gedeeltelijke financiering toe te kennen voor aanleg van delen van de benodigde CO2-infrastructuur van de twee grootschalige demonstratieprojecten.
	Maatschappelijk draagvlak: een solide maatschappelijk draagvlak wordt verkregen	<ul style="list-style-type: none"> - In samenwerking met een breed spectrum van organisaties wordt een kennisbasis CCS voorbereid die inhoudelijke informatie zal bevatten over allerlei aspecten van CCS (nut en noodzaak, technologie, veiligheidsissues etc.). - Daarnaast is een communicatiestrategie ontwikkeld en zal het Rijk, in aanvulling op communicatie-activiteiten van andere partijen, de komende tijd CCS beter integreren in de bredere klimaat- en energiecommunicatie.
	Naast bovenstaande condities wordt – met het oog op het belang van CCS voor de EU en de opkomende economieën – actief zorggedragen voor internationale kennisoverdracht	<ul style="list-style-type: none"> - De Europese Commissie heeft besloten dat binnen de EU vanaf 2015 tien à twaalf grootschalige demonstratieprojecten operationeel moeten worden. De Europese Raad heeft, mede als gevolg van de actieve inzet van Nederland, onlangs besloten daarvoor financiële middelen vanuit Europa beschikbaar te stellen. - Nederland neemt actief deel aan internationaal overleg en samenwerking m.b.t. CCS, zowel in multilateraal (o.a. EU, IEA, IEF, VN) als in bilateraal verband. Daarbij wordt bijzondere aandacht geschonken aan samenwerking met de ons omringende landen en aan bilaterale samenwerking met een aantal opkomende economieën (o.a. Z.Afrika, Brazilië, China). - Het Kabinet zal de uitkomsten van de verschillende onderzoeken en de opvattingen van de TaskForce CCS over de verschillende aspecten betrekken bij de verdere besluitvorming over CCS die voor de zomer plaatsvindt. De Kamer zal daarover in een beleidsbrief worden geïnformeerd.

5. Biodiversiteit, voedsel en vlees	Er worden reductiedoelstellingen voor broeikasgasemissies en energiebesparing opgenomen in het Sectorakkoord tussen Rijk en de landbouwsector dat in 2008 wordt ondertekend.	<p>- Op 10 juni 2008 is het Convenant Schone en Zuinige Agrosectoren ondertekend. Hierin zijn concrete doelstellingen voor de reductie van broeikasgasemissies en de productie van duurzame energie opgenomen en zijn afspraken tussen bedrijfsleven en overheid vastgelegd . Thans worden negen jaarwerkprogramma's uitgevoerd.</p> <p>- Op 31 oktober 2008 zijn twee onderzoeksrapporten aangeboden aan de Tweede Kamer, te weten het rapport "Milieueffecten Nederlandse consumptie van eiwitrijke producten. Gevolgen van vervanging van dierlijke eiwitten anno 2008" dat is opgesteld door Blonk Milieuadvies (BMA) en het rapport "De eiwittransitie. Een verkenning van mogelijkheden voor sturing op consumptiegedrag" dat is opgesteld door het Dutch Research Institute for Transitions (Drift, onderdeel van de Erasmus Universiteit Rotterdam). Blonk heeft onderzocht welke effecten verschillende consumptiepatronen hebben op het milieu; Drift onderzocht in hoeverre de samenleving rijp is voor een duurzame manier van consumeren. De onderzoeksresultaten dragen bij aan de vorming van het duurzaamheidsbeleid van het kabinet op dit thema.</p>
	In de loop van 2008 verschijnt er een nota Voedsel en consument, waarin doelstellingen en instrumenten zijn opgenomen die moeten leiden tot een duurzaam en bewust aankoopgedrag.	De Voedselnota verschijnt in de zomer van 2009. Daarin worden doelstellingen en instrumenten benoemd die moeten leiden tot een duurzaam en bewust consumptiepatroon.
	Om tot een gezamenlijke probleempceptie en transitieaanpak te komen zal een maatschappelijke dialoog worden gevoerd.	<p>- In november 2008 is een dialoogsessie met ketenpartijen en maatschappelijke partijen gehouden. Het doel was te komen tot: gezamenlijke probleemdefinities, het erkennen en herkennen van individuele en gezamenlijke perspectieven, en een gedeelde visie op mogelijke oplossingsrichtingen met bijbehorende verantwoordelijkheidsverdeling. Alle betrokken partijen willen dit proces voortzetten. Daarom is in januari een eerste vervolgsessie gehouden en volgen er meer in 2009 . De uitkomsten dragen bij aan de op te stellen agenda.</p> <p>- Op 12 september 2008 was het LNV Consumentenplatform gewijd aan de consumptie van vlees, zuivel en eieren. Enkele conclusies waren dat publiekscampagnes, zeker als met 'het vingertje gewezen' wordt weinig kansrijk zijn. Consumenten moeten op positieve wijze worden aangesproken op dingen die voor hen aantrekkelijk zijn, zoals smaak, prijs en gezondheid.</p>

	<p>Het kabinet zal een beleidsmatig vervolg geven aan onderzoek dat thans wordt verricht naar de randvoorwaarden voor het starten van een transitie voor de consumptie van dierlijke eiwitten.</p>	<p>In de zomer van 2009 wordt een beleidsagenda naar de Tweede Kamer gestuurd.</p>
	<p>Als vervolg op de beleidsbrief duurzame veehouderij en de nota dierenwelzijn van de minister van LNV wordt fors ingezet op het ontwikkelen en toepassen systeeminnovaties voor duurzame veehouderijssystemen. Hoofddoel is dat over 15 jaar in Nederland een duurzame veehouderij gangbaar is.</p>	<p>- Eind 2008 is het onderzoekprogramma Innovatie Eiwitketens gestart. Dit programma richt zich op innovaties in productontwikkeling in en marktintroductie van nieuwe eiwitproducten. Het doel is Nederland een voorsprong te laten nemen door te investeren in technologie, marktontwikkeling en consumentengedrag. Voor de periode 2008-2012 is € 6 mln. beschikbaar. Het bedrijfsleven wordt in een vroeg stadium betrokken bij de onderzoeksactiviteiten. Hiermee wordt een spoor toegevoegd aan de lopende sporen die zijn gericht op verduurzaming en innovatie in de veehouderij.</p> <p>- In 2008 is verder geïnvesteerd in systeeminnovaties gericht op integraal duurzame houderijssystemen, en ketengerichte innovaties waarbij ook maatschappelijke organisaties betrokken zijn. Via de investeringsregeling integraal duurzame en diervriendelijke stallen is rond € 2.5 miljoen aan investeringen in integraal duurzame stallen ondersteund. Via de MIA/Vamil is in 2008 voor een vergelijkbaar bedrag als in 2007 aan investeringen in bovenwettelijke ammoniak- en welzijnsmaatregelen in gerenoveerde en nieuw gebouwde duurzame stallen ondersteund.</p>
	<p>In 2011 is 5% van de stallen integraal duurzaam en is er perspectief op grootschalige toepassing in de jaren daarna. De overheid ondersteunt koplopers die investeren in integraal duurzame stallen en boeren die investeren in dierenwelzijns- en milieumaatregelen die verder gaan dan wettelijk is voorgeschreven.</p>	<p>De Maatlat Duurzame Veehouderij, waarbij bovenwettelijke investeringen in dierenwelzijn en milieu voor fiscale tegemoetkoming in aanmerking komen (MIA/Vamil) is in 2008 uitgebreid met de melkveehouderij (naast de varkens- en pluimveehouderij).</p>

	<p>De Nederlandse overheid draagt, via publiek-private samenwerking met het bedrijfsleven, bij aan de verduurzaming van sojaproductie in ontwikkelingslanden. Hiervoor zijn duurzaamheidscriteria in ontwikkeling in het kader van de Round Table on Responsible Soy.</p>	<p>Najaar 2008 is het Initiatief Duurzame Handel (IDH) van start gegaan. Eén van de verbeterprogramma's uit dit gezamenlijke initiatief van bedrijven, NGO's, vakbonden en overheid betreft soja. Het wordt uitgevoerd door het Productschap Margarine, Vetten en Oliën (MVO), de Nederlandse Vereniging Diervoeder Industrie (Nevedi), het Wereldnatuurfonds, IUNC-Nederland, Solidaridad en de Round Table on Responsible Soy (RTRS). Het programma heeft als doel de implementatie van de RTRS-standaard voor duurzame soja te bevorderen.</p>
		<p>Extra resultaten:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Kennis over duurzaamheid van nieuwe technologie en producten voor ketens van vleesvervangers is beschikbaar. Kennis over goede praktijken voor markt en transitie strategieën voor duurzame consumptie en productie van eiwit is beschikbaar. Deze kennis is een basis voor verdere beleidsontwikkeling en in te zetten beleidsinstrumenten. - In het programma "Ketengericht afvalbeleid", dat in het tweede Landelijk Afvalbeheerplan (LAP) wordt aangekondigd, vormt organisch afval één van de 7 prioritaire stromen. De nadruk zal hierbij liggen op het tegengaan van voedselverspilling, met name vlees en zuivel. Het doel is om samen met bedrijven en anderen te komen tot concrete projecten die moeten leiden tot 20% milieuwinst in de planperiode van het LAP (dat wil zeggen binnen 5 jaar).
<p>6. Duurzaam bouwen en verbouwen</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Het kabinet zet er op in dat jaarlijks 10 000 nieuwe gebouwen worden opgeleverd met een energieprestatie die minimaal 45% onder het wettelijke minimum ligt. • Met iconprojecten wordt zichtbaar en tastbaar over duurzaamheid in de gebouwde omgeving gecommuniceerd naar het publiek, maatschappelijke organisaties en de politiek in brede zin. • Ten minste vijfhonderdduizend bestaande gebouwen zijn energiezuinig gemaakt. • De energieprestatie van nieuwe gebouwen wordt in 2011 aangescherpt met 25%. 	<p>Deze resultaten zijn onderdeel van het programma Schoon & Zuinig, sector gebouwde omgeving. De doelstellingen vallen respectievelijk onder het Lente-akkoord (energiezuinige nieuwbouw) en 'Meer Met Minder' (energiebesparing bestaande gebouwen). De precieze uitwerking van deze doelstellingen en de rapportage over de voortgang zullen plaatsvinden in het kader van Schoon & Zuinig die apart aan TK wordt gezonden.</p>

	<p>Het kabinet gaat duurzame stedenbouw (vitale «healthy cities») bevorderen, onder meer via betrokkenheid bij een aantal grote stedelijke ontwikkelingen</p>	<p>- Op het vlak van duurzame gebiedsontwikkeling is het wenselijk om prestatiegerichte criteria te ontwikkelen, om kwantificeerde ambities te formuleren en om hierover afspraken te maken in het planproces. Binnen het kader van Duurzaam Inkopen worden prestatiegerichte instrumenten gehanteerd waarbij de ontwerpvrijheid behouden blijft. Er wordt aan gewerkt om soortgelijke criteria opgenomen in de Verstedelingsafspraken.</p> <p>- De gemeente Den Haag en de ministeries VWS en VROM hebben in het kader van de krachtwijkenaanpak een intentieakkoord getekend voor een pilot Gezonde Wijken. Hier wordt een brede aanpak voorgestaan ter verbetering van de gezondheid van wijkbewoners, ook door bv. binnenmilieu in woningen en in scholen.</p>
	<p>In de Architectuurnota wordt duurzaamheid een van de belangrijke thema's en dat zal bijgedragen aan een impuls voor duurzaamheid in de bouw</p>	<p>De Architectuurnota is in 2008 verschenen. Naast de duurzaamheidcriteria van gebouwen en bouwwerken die vooral betrekking hebben op constructies en installaties, is in de nota aandacht besteed aan de toekomstwaarde van het gebouw door de uitstraling naar de gebouwde omgeving en de beleving van het gebouw in relatie tot zijn omgeving</p>
	<p>In internationale samenwerkingverbanden rond bouw en stadsontwikkeling wordt duurzaamheid stelselmatig verder gebracht</p>	<p>Ten aanzien van duurzaamheidcriteria van gebouwen en bouwwerken zijn met name relevant: het Europees voorstel voor een Ecolabel, de Richtlijn Ecodesign (LCA-based), de ontwikkeling van een internationaal erkend duurzaamheidslabel, bijvoorbeeld het Amerikaanse LEED of het Britse BREEAM, het Europese Lead Market Initiatief en de standaardisatie van 'sustainability in building construction' binnen het Europese normalisatie-instituut CEN. Met deze ontwikkeling wordt rekening gehouden met de Nederlandse instrumentatie. Anderzijds worden de Nederlandse ervaringen door diverse partijen ingebracht in de Europese gremia.</p>

	<p>Het duurzaamheidsgehalte van gebouwen wordt vergelijkbaar gemaakt door nieuwe meetmethoden, opdat partijen hun ambitie kunnen formuleren en prestaties vergelijkbaar worden. Daarbij wordt ook aandacht besteed aan het concept «Cradle to cradle». Waar nodig worden ondergrenzen vastgelegd.</p>	<p>- Op 29 januari 2009 is een bestuurdersconferentie Duurzaam bouwen en verbouwen met belangrijke stakeholders uit de sector georganiseerd.</p> <p>Uitkomst:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. de bestuurders verwachten dat door één meetmethodiek te gebruiken duurzaam bouwen gemeengoed kan worden. Het Rijk moet daarvoor als regelgever de regie naar zich toe trekken, stelden de daar aanwezige vertegenwoordigers van de bouw- en vastgoedsector. Belangrijke voorwaarde is dat de gekozen meetmethodiek moet aansluiten op de methodes die in het buitenland worden gebruikt en de ontwikkelingen die in Europees verband gaande zijn. 2. Uitkomst van deze conferentie is dat de bouw- en vastgoedsector één methodiek wil om de duurzaamheid van gebouwen en bouwwerken te bepalen en deze o.l.v. de rijksoverheid als regievoerder standaard te gaan gebruiken voor zowel nieuwbouw als renovatie. Tijdens de conferentie is een aantal concrete afspraken gemaakt hoe verder gegaan zal worden met duurzaam bouwen en verbouwen. <p>- Op dit moment is WWI doende om uit te werken hoe een prestatie-eis ten aanzien van materiaalgebonden milieueffecten van gebouwen in het Bouwbesluit uit zou kunnen zien. Afhankelijk van verdere uitwerking wordt dit toegevoegd aan het 3^e wijzigingspakket, waarbij ook bezien zal worden hoe de totale regeldruk kan worden teruggedrongen. Op basis hiervan zal politieke besluitvorming plaatsvinden</p> <p>- Ook bij Duurzaam Inkopen zijn onder verwijzing naar prestatiegerichte instrumenten, bepaalde kwaliteitsniveaus als een vereiste opgenomen.</p> <p>- Onderzocht wordt hoe de duurzaamheidskenmerken uit de huidige advisering bij 'C2C-projecten' in Nederland, als milieuprestatie zijn te destilleren en te veralgemeniseren naar milieuprestatiekenmerken van gebouwen voor een bredere toepassing in Nederland.</p>
--	---	---

	<p>Er wordt een sterkere sturing gegeven om bij de bouw en verbetering/renovatie duurzaamheidscriteria expliciet en gelijkwaardig aan andere aspecten een plaats te geven in afwegingscriteria voor investeringen.</p>	<p>In 2008 is de "Handleiding milieuprestaties gebouwen; een berekeningswijze voor het bepalen van de milieuprestatie van gebouwen gedurende hun hele levenscyclus" gereed gekomen. De handleiding vormt de grondslag instrumenten (GreenCalc, GPR, DuboCalc) waarmee de milieueffecten van gebouwen kunnen worden berekend en de uitkomsten onderling vergelijkbaar worden. Voorts is deze handleiding de basis voor instrumenten die VROM in het kader van Duurzaam Inkopen aanwijst voor de inkoop van (de bouw van) nieuwe kantoorgebouwen. Hieraan worden concrete, verplichte milieuscores (criteria) verbonden om voor duurzaam inkopen in aanmerking te komen.</p>
	<p>Met demonstratieprojecten worden innovaties met betrekking tot duurzaamheid in de bouw zichtbaar gemaakt (incl. procesinnovaties, bijv. Project Halftime) en de kennis daarover wordt verspreid, met opschaling als doel.</p>	<p>Met het uitzicht op energieneutrale woningbouw in 2020 is in maart 2009 de innovatieagenda energie in de gebouwde omgeving gepresenteerd. Bij demonstratieprojecten binnen die innovatieagenda waarin mogelijkheden/prestaties worden gepresenteerd, zullen waar mogelijk binnen de doelstelling van de innovatie agenda energie gebouwde omgeving – naast de energetische aspecten ook de milieueffecten van materiaalgebruik, gezondheid, toekomstwaarde e.d. worden betrokken.</p>
	<p>Aan de best practices wordt een platform geboden om ook andere partijen tot een hoger niveau van duurzaamheid te brengen.</p>	<p>In de zomer zal onder de website van VROM een dossier duurzaam bouwen worden gelanceerd. Deze biedt praktijk- en toepassingsinformatie over duurzaam bouwen en renoveren. Hierop zullen ook goede voorbeelden te zien zijn. De bewindslieden van VROM en WWI geven bij goede voorbeeldprojecten "acte de presence" (opening, speech e.d.).</p>
		<p>De G27-gemeenten zijn in 2008 met ondersteuning van VROM een implementatieprogramma 'op weg naar een duurzame voorraad' gestart. Het doel hiervan is woningcorporaties, schoolbesturen en gemeenten kennis te laten maken en ervaring te laten opdoen met een prestatiegerichte werkwijze om de kwaliteit van bestaande woningen en andere gebouwen duurzaam te verbeteren en de aspecten als energie, gezondheid en milieueffecten van materialen integraal te bezien. Met deze kennis en ervaring kunnen zij beter de duurzaamheid van het bestaand stedelijk gebied vergroten in samenhang met stedelijke vernieuwing en wijkaanpak.</p>

SPOOR 2: Duurzame bedrijfsvoering		
	Invoering van een Energiebesparingsprogramma voor de Rijksgebouwen, waarmee jaarlijks 2% energiebesparing wordt bereikt, met als einddoel 25% reductie in 2020 en in 2012 moet de energievoorziening klimaatneutraal.	Op het terrein van de energiedoelstellingen heeft de Rijksgebouwendienst is het energiebesparingsprogramma vastgesteld. Eind 2008 is gerapporteerd hoe de rijkshuisvesting er op dit moment voorstaat.
	In 2010 is duurzaam inkopen over de hele linie ingevoerd, om daarmee een betere markt voor duurzame producten en diensten te creëren. Daarbij zal het Rijk de komende jaren een aantal gerichte investeringen doen, waarbij het inkoopvolume in combinatie met aanvullende investeringsgelden zo wordt besteed dat het de innovatie stimuleert.	In opdracht van de Programmadirectie Duurzaam Inkopen van VROM is SenterNovem voor 82 productgroepen bezig met de afronding van de duurzaamheidscriteria. Deze criteriaontwikkeling ligt op schema: in maart 2009 zijn deze criteria gereed gekomen en in september zal de formele aanbidding plaats vinden. De voorlichting daarover aan inkopers wordt dit jaar voortgezet. Ook in andere opzichten verloopt het programma Duurzaam Inkopen naar wens: het aantal deelnemende sectoren is, met de universiteiten en het HBO, verder toegenomen en in een aantal sets duurzaamheidscriteria zijn Cradle-to-Cradle-elementen opgenomen. Verder is Nederland actief betrokken bij de ontwikkeling van een EU-beleid met betrekking tot duurzame inkoop. De Tweede Kamer is ingelicht in een voortgangsrapportage. De criteria zijn geformuleerd. Thans worden deze geïmplementeerd en verder verbeterd. Ook vindt periodiek actualisatie plaats.
	<ul style="list-style-type: none"> - Door minimaal 1000 werkervaringsplaatsen binnen het Rijk te realiseren, is de reïntegratie in het arbeidsproces bevorderd. - Het aandeel vrouwen in ABD functies wordt verhoogd naar 25% en er zijn 50 allochtone managers op sub-ABD niveau aangesteld en er is een 50% groei van het aantal allochtonen in beleids- en managementfuncties gerealiseerd. Door beleid gericht op duurzame inzetbaarheid van het rijkspersoneel, realiseert het Rijk in 2011 de reductie met 12 800 arbeidsplaatsen met een minimum (< 5%) aan reorganisatieontslagen. 	<ul style="list-style-type: none"> - De doelstellingen m.b.t. de 1000 werkervaringsplaatsen t.b.v. re-integratie; het aandeel vrouwen in ABD-functies, het aantal allochtone managers op sub ABD-niveau, het aantal allochtonen in beleid- en managementfuncties en de reductie van het personeelsvolume met 12.800 fte met minder dan 5% reorganisatieontslagen, is in interdepartementale projecten geborgd. - Momenteel zijn de doelen rond reïntegratie, vrouwen aan de top, en minimaal aantal reorganisatieontslagen behaald. - Een ambassadeursnetwerk van topambtenaren is in november in het leven geroepen om de diversiteitdoelen te helpen realiseren. In het Sociaal Jaarverslag Rijk dat in mei aan de Kamer wordt gestuurd, komen de stand van zaken en de behaalde resultaten op deze punten in detail terug.

	<p>Het kabinet gaat aan de slag met de «Cradle to cradle»- gedachte. Deze gedachte zal worden toegepast bij het ontwerp van een aantal Rijksgebouwen en bij een deel van de inkoopprocessen in de vorm van additionele wensen. Productgroepen waar dit met name perspectieven biedt, zijn kantoormeubilair en stoffering.</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Het 'concept cradle to cradle' wordt toegepast in de renovatie van het VROM-gebouw. - In het programma Duurzaam Inkopen zijn per eind 2008 voor 6 productgroepen aanvullende wensen opgesteld die zijn geïnspireerd door C2C.
	<p>– Het kabinet zal een strategie uitwerken voor het realiseren van een duurzame bedrijfsvoering en de uitvoering daarvan ter hand nemen.</p>	<p>- Oktober 2008: directoraat-generaal Organisatie en Bedrijfsvoering Rijk opgericht bij het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (DG OBR). Het Programma Duurzame Bedrijfsvoering (gestart in november 2008) bij dit directoraat-generaal zal voor de periode 2009-2011 inzetten op het realiseren van de duurzaamheidsdoelstellingen van het kabinet binnen de bedrijfsvoering van de Rijksoverheid. Het programma is erop gericht om op strategisch niveau aandacht te genereren voor de lange-termijneffecten van de eigen bedrijfsactiviteiten en duurzaamheid als criterium mee laten wegen in de afwegingen die worden gemaakt in het besluitvormingsproces over investeringen in de bedrijfsvoering. Door het betrekken van rijksambtenaren bij deze besluitvormingsprocessen - in de vorm van interactieve beleidsvorming - kan duurzaamheid zich ontwikkelen tot een inspirerend en aansprekend onderdeel van de strategie en identiteit van de rijksoverheid én – nu en in de toekomst – helpen om de bedrijfsvoering blijvend te verduurzamen. Gestart wordt met die aanpak bij nieuwe investeringsbeslissingen op de terreinen: huisvesting, vervoer, ICT, en facilitair..</p>

		<p>Extra resultaten:</p> <ul style="list-style-type: none"> - In de aanbesteding van nieuwe vervoersmiddelen is het energielabel van voertuigen een zwaarwegend criterium geweest. - Voor het woon-werk verkeer wordt door het Rijk sinds de jaren '80 van de vorige eeuw het gebruik van de fiets en het openbaar vervoer gestimuleerd. Het openbaar vervoer zelf maakt werk van verdere vergroening.¹ Op het terrein van de dienstreizen wordt mede naar aanleiding van de motie Duyvendak (TK 30196, nr.22) het gebruik van het openbaar vervoer verder gestimuleerd.
Spoor 3. Actieve rol van kabinet in de Maatschappelijke dialoog		
	De maatschappelijke dialoog moet ertoe leiden dat het geleidelijk normaal wordt om met elkaar te spreken over (en aan te spreken op) de duurzaamheid van gedrag en daarmee de stap van bewustzijn en intenties, naar concrete maatregelen en gedrag te zetten	Diverse bewindslieden hebben opini artikelen geschreven, toespraken gehouden, interviews gegeven en werkbezoeken afgelegd die in aan dit doel bijdragen.
	Het kabinet zoekt in deze maatschappelijke dialoog een actieve, zo nodig agenderende rol en wil inspelen op initiatieven van andere maatschappelijke partijen. Eén van de middelen daartoe is een wisselwerking met het duurzaamheidsplatform van de initiatiefnemers van de Urgenda. Het kabinet ziet dit Urgenda-platform als een gesprekspartner, om te reflecteren op de aanpak zoals in deze brief beschreven en ter versterking van het samenspel tussen maatschappelijke partijen en initiatieven en de overheid.	Voor de voorbereiding en uitvoering van de activiteiten is een team geformeerd van vertegenwoordigers van de zes verantwoordelijke departementen en er zijn afspraken met de stichting Urgenda gemaakt over activiteiten in 2009.

	<p>Het investeren in onderwijs, duurzaam vakmanschap bij professionals en het leervermogen van de hele samenleving is een sleutel tot verandering naar een duurzamer functionerende samenleving. Daaraan is in het kader van het programma Leren voor Duurzame Ontwikkeling in de afgelopen jaren met succes gewerkt. In kennis, vaardigheden en competenties zal een extra impuls nodig zijn om de ambities waar te maken en te verankeren in de samenleving. Het kabinet zal een ambitieus vervolg op het programma uitvoeren.</p>	<p>- Van 2008-2011 voert SenterNovem het programma Leren voor Duurzame Ontwikkeling LvDO uit onder het motto: 'van Agenderen naar Doen!' met drie pijlers: onderwijs, rijksoverheid en provincies.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Onderwijs: LvDO heeft drie netwerken: duurzaam Hoger onderwijs, Duurzaam MBO en Duurzame PABO. Hierbij zijn 30 hogescholen, alle universiteiten, 19 ROC's en AOC's en 20 PABO's aangesloten. Met duurzame PABO wordt met ruim 80 basisscholen gewerkt die duurzaamheid als basis voor hun onderwijsconcept nemen. In 2009 heeft LvDO het Leadership Forum Leren voor de Toekomst opgericht. • Rijksoverheid: Binnen de Rijksoverheid heeft LvDO diverse projecten gericht op organisatie - en competentie-ontwikkeling geïnitieerd en gefaciliteerd. LvDO ondersteunt twee netwerken: het Rijksduurzaamheidsnetwerk en de Rijksalliantie Duurzame bedrijfsvoering. LvDO neemt het voortouw in het organiseren van Planet Me binnen de Rijksoverheid in samenwerking met DGOBR. Er is een programma van diverse trainingen gericht op duurzaam Leiderschap, onder meer in partnerschap met de ABD. • Provincies: Alle 12 provincies hebben een eigen Provinciaal Ambitiestatement (PAS) vastgesteld en (mede-)financiering geregeld voor de uitvoering. Hoofdthema's daarin zijn: Klimaat/Energie, Gebiedsontwikkeling (stad en platteland) en Maatschappelijk Verantwoord Ondernemen (MVO). • Het Ministerie van LNV heeft op basis van deze programma's met alle provincies een overeenkomst afgesloten. <p>- LvDO werkt aan kennisontwikkeling rond duurzame ontwikkeling en Cradle to Cradle.</p> <p>- De essayreeks Duurzame Ontwikkelingen is op de website beschikbaar: www.lerenvoorduurzameontwikkeling.nl</p>
--	--	--